

Cel voor het Vlaams Provinciaal Onderwijs

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

*1e graad B-stroom
Beroepsvoorbereidend leerjaar*

*beroepenveld **TEXTIEL***

INHOUDSTAFEL

1	Gebruiksaanwijzing bij het leerplan.....	3
2	Lessentabel.....	6
3	Visie op het onderwijs.....	7
4	Visie op de B-stroom van de eerste graad van het SO.....	9
5	Bepaling van de leerlingengroep en beschrijving van de beginsituatie.....	12
6	Algemene doelstellingen.....	13
7	Minimale materiële vereisten.....	14
8	Specifieke doelstellingen, leerinhouden, pedagogisch didactische wenken en didactische middelen.....	15
9	Evaluatie.....	23
10	Bibliografie.....	26

GEBRUIKSAANWIJZING

1 Het leerplan

1.1 Statuut

Een school wordt door de overheid gesubsidieerd. In ruil daarvoor moet ze bewijzen dat ze een behoorlijk studiepeil nastreeft en bij de leerlingen bereikt. Het leerplan is een middel voor de overheid om na te gaan of de school aan deze kwaliteitseisen voldoet. Daarom dient ze van goedgekeurde leerplannen gebruik te maken.

Het leerplan fungeert m.a.w. als een juridisch-inhoudelijk contract tussen de overheid en de school of de inrichtende macht. Het is het officieel en bindend basisdocument waarvan de leraar uitgaat bij het vormgeven van zijn onderwijspraktijk.

1.2 Goedkeuring

Het leerplan wordt ontwikkeld door de leerplancommissie in opdracht van de Cel voor het Vlaams Provinciaal Onderwijs. De leerplancommissies worden in september samengesteld en bestaan uit vakleraren en pedagogische medewerkers van CVPO.

Het leerplan moet voldoen aan inhoudelijke en vormelijke criteria. We verwijzen hier naar het Besluit van de Vlaamse Regering tot vaststelling van de goedkeuringscriteria en indieningsmodaliteiten van de leerplannen voor het secundair onderwijs (26 nov. 1996).

1.2.1 De inhoudelijke criteria

De volgende criteria zijn inhoudelijk:

- **eenheid:** de eigen doelstellingen (algemene of specifieke) moeten een samenhangend geheel vormen met de ET en de OD (horizontale samenhang);
- **consistentie:** de DS mogen niet in tegenspraak zijn met de ET of OD;
- **verticale samenhang** tussen de leerplannen voor een bepaald vak van de verschillende graden;
- **studielast:** de overheid waakt erover dat de studielast voor de leerlingen niet te zwaar wordt;
- er moet ruimte zijn voor **de eigen inbreng van de leraren.**

1.2.2 De vormelijke criteria

Er zijn ook **vormelijke criteria** waaraan een leerplan moet beantwoorden. Die zijn nodig omwille van de functie die een leerplan vervult. Het is immers een instrument dat bijdraagt tot de efficiëntie en de effectiviteit van het onderwijs.

Het leerplan bevat steeds de volgende rubrieken:

- **Profiel van de leerlingen en een beschrijving van de beginsituatie**
- **De doelstellingen**

Algemene doelstellingen:

drukken uit wat men op het einde van de graad voor de leerlingen wil bereiken/nagestreefd heeft.

Leerplandoelstellingen:

- Basisdoelstellingen bevatten:
 - eindtermen en ontwikkelingsdoelen;
 - vakoverschrijdende eindtermen en ontwikkelingsdoelen;
 - eigen doelen voor het vak;
 - eigen doelen van het pedagogisch project.

Basisdoelstellingen moeten bereikt of nagestreefd worden.

- Uitbreidingsdoelstellingen bevatten:

- eigen doelen voor het vak.

Uitbreidingsdoelstellingen zijn niet verplicht.

Door een onderscheid te maken tussen basis- en uitbreidingsdoelstellingen bewaken we de studielast van de leerlingen.

- **Leerinhouden**

- deze worden opgesteld door de leerplancommissie;
- er wordt op gelet dat er een evenwicht is tussen ‘verplichting’ en ‘eigen inbreng’ van de leraar;
- de leerplannen van CVPO stellen de doelen centraal; vandaar relatief weinig inhouden.

- **Minimale materiële vereisten**

- **Pedagogische en didactische wenken**

Deze vormen niet het onderwerp van inhoudelijke controle door de overheidsinspectie.

Dit luik biedt suggesties en aanbevelingen aan de leraren die in de vakgroep kunnen besproken worden.

- **Visie op de evaluatie**

Vormt niet het onderwerp van inhoudelijke controle door de overheidsinspectie.

- **Bibliografie**

Vormt niet het onderwerp van inhoudelijke controle door de overheidsinspectie.

1.2.3 Besluit

CVPO opteert waar mogelijk voor:

- geïntegreerde graadlerplannen;
- open leerplannen, met veel ruimte voor de eigen inbreng van het lerarenteam en veel didactische en pedagogische tips ter ondersteuning;
- een hechte horizontale en verticale samenhang.

In de leerplannen van de eerste graad worden alle eindtermen en ontwikkelingsdoelen opgenomen als een basisdoelstelling.

Soms worden ook vakoverschrijdende eindtermen/ontwikkelingsdoelen als een basisdoelstelling aangeduid. In dat geval dienen ze bereikt/nagestreefd te worden.

1.3 Hoe ziet een leerplan eruit

CVPO leerplannen hebben een bepaalde lay-out. De specifieke leerplandoelstellingen, de leerinhouden en de pedagogische en didactische wenken worden in een kolommenstructuur beschreven.

Deze ziet er als volgt uit:

specifieke leerplandoelstellingen	B U	leerinhouden	didactische en pedagogische wenken
1	2	3	4

In kolom 1 leest men de specifieke leerplandoelstellingen bij de leerinhouden in kolom 3. In kolom 2 worden basis- en uitbreidingsdoelstellingen aangeduid. In kolom 4 worden didactische en pedagogische wenken beschreven.

2 Jaarplannen

De overheidsinspectie controleert of de leerplannen worden uitgevoerd o.a. via de jaarplannen. De jaarplannen zijn een timings- of planningsinstrument waarmee je als leerkracht zelf in de gaten kunt houden of je het leerplan uitvoert, hoe je daarbij te werk gaat en welke accenten je legt.

Een jaarplan is dus de omzetting van het leerplan naar de concrete werkelijkheid van die leerlingen in die klas in dat leerjaar. De basis en leidraad voor het jaarplan is dus niet het handboek, wel het leerplan. Als je bij het opstellen van je jaarplan uitgaat van het handboek kan er een parallel curriculum ontstaan waarbij belangrijke accenten in het leerplan worden vergeten of verwaarloosd.

Een jaarplan is een planning vooraf. Een opvolging van die planning kan steeds op het eind van elk trimester gebeuren en is interessant om jezelf te evalueren en bij te sturen. Het jaarplan krijgt pas echt betekenis als een levend werkinstrument als je het voortdurend aanpast en bijstuurt.

Jaarplannen zijn werkdocumenten die de realisatie van een leerplan aantonen.

Ze drukken uit dat er overleg is tussen (vak)collega's.

Ze stemmen overeen met het leerplan wat de leerinhouden en de basisdoelstellingen betreft.

Ze bevatten verwijzingen naar het leerplan (bv. het identificatienummer).

Ze bevatten een timing en opvolging.

LESSENTABEL

Lessentabel: 34 uur

1. Basisvorming: 16 uur

AV	Godsdienst/Niet-confessionele zedenleer	2u.
AV	Aardrijkskunde	1u.
AV	Geschiedenis	1u.
AV	Lichamelijke Opvoeding	3u.
AV	Natuurwetenschappen	2u.
AV	Nederlands	3u.
AV	Plastische Opvoeding	1u.
AV	Wiskunde	3u.

2. Beroepenvelden: 16 uur

***TEXTIEL* 8u**

TV	Textiel	3u.
	<i>Technologie Textiel</i>	2u.
	<i>Technisch Tekenen</i>	1u.
PV	Realisatietechnieken Textiel	5u.

***METAAL* 8u**

TV	Mechanica	3u.
	<i>Technologie Mechanica</i>	2u.
	<i>Technisch Tekenen</i>	1u.
PV	Realisatietechnieken Mechanica	5u.

3. Aanvullend keuzegedeelte: 2 uur

Keuze uit:	TV Dactylografie	0-2u.
	AV Expressie	1-2u.
	AV Frans	0-2u.
	PV Handvaardigheid	1-2u.

VISIE OP ONDERWIJS

Basisreferentiekader

Het basisreferentiekader van waaruit onderwijs wordt verstrekt, vinden we terug in *het pedagogisch project*. Dit is het geheel van onderwijskundige en opvoedkundige uitgangspunten die vanuit een bepaald mens- en wereldbeeld door de inrichtende macht worden vastgelegd.

Door de ondertekening van de Gemeenschappelijke Verklaring inzake een non-discriminatiebeleid in het onderwijs en de onderschrijving van de Standpuntbepaling CVPO in het kader van de opvolging van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind vormen volgende inhoudelijke principes een *rode draad in het pedagogisch project van elke inrichtende macht van het provinciaal onderwijs*:

- het provinciaal onderwijs is open onderwijs, toegankelijk voor iedereen, vertrekkend vanuit de idee van een pluralistische samenleving, waarbij mensen met verschillende overtuigingen en achtergronden met elkaar positief kunnen omgaan, zonder daarom hun identiteit te verliezen;
- het provinciaal onderwijs is gericht op de maximale ontplooiing van de persoonlijkheid, talenten en ontwikkelingskansen van alle leerlingen en op de voorbereiding van een beroepsleven;
- het provinciaal onderwijs is gericht op het bijbrengen van eerbied voor de rechten van de mens en op het beleven en toepassen van mensenrechten in de geest van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en inzonderheid het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Jongeren worden, ongeacht de capaciteiten waarover ze beschikken, erkend als medeburgers en worden aangesproken om verantwoordelijkheid op te nemen voor en mee vorm te geven aan de kwaliteit van (het leven op) school.

Geënt op de basisbeginselen van het pedagogisch project stuurt de school haar onderwijskundig en opvoedkundig beleid en formuleert ze haar *schoolvisie*.

In de schoolvisie expliciteert de school haar pedagogisch referentiekader in de vorm van concrete opvoedingsdoelen, waarden en normen en beschrijft ze hoe ze haar socialisatie-opdracht wil realiseren.

De schoolvisie vormt de basis voor schoolwerkplanontwikkeling.

Ontwikkelingsbegeleiding

Ontwikkelingsbegeleiding omvat alle lesgebonden en lesoverstijgende onderwijsactiviteiten en/of methodes die gericht zijn op waardensocialisatie.

Aandacht gaat hierbij zowel uit naar leerlinggerichte activiteiten als naar het scheppen van randvoorwaarden voor een leefbare school en schoolomgeving voor alle onderwijsparticipanten.

In een school is het bijvoorbeeld onmogelijk om gezondheidszorg en gezondheidseducatie van elkaar te scheiden omdat de organisatie van de zorg het eerste element van de opvoeding is en een basisvoorwaarde voor de kwaliteit van de opvoeding. Dezelfde redenering geldt voor alle andere educatievormen.

Hiertoe rekenen we:

- interculturele vorming
Bij de vorming van interculturele competentie gaat het om inzichten, vaardigheden en houdingen die integraal deel uitmaken van een sociaalvaardige houding en die we nastreven bij de leerlingen en bij onszelf om optimaler in onze multiculturele samenleving te kunnen functioneren evenals in

de context van internationalisering.

- culturele en esthetische vorming
Voor veel leerlingen is de school de enige introductie in de culturele wereld. Deze leerlingen dienen in hun leerplichtonderwijs kennis te maken met cultuur en een basis op te bouwen die hen levenslang mogelijkheden biedt voor verdere ontwikkeling.
Cultuur als instrument speelt een rol bij het verwezenlijken van brede vormingsdoelen als sociale cohesie, tolerantie en maatschappelijke betrokkenheid.
- relatiebekwaamheid en sociale vaardigheden
We verwijzen hiervoor naar de vakoverschrijdende eindtermen en ontwikkelingsdoelen in de eerste graad.
Bv. het organiseren van leefsleutels op school, kennismakingsdagen, klasactiviteiten gericht op leren samenwerken
- gezondheidseducatie
Bv. het uitwerken van een gezondheids- en/of drugbeleid op school, het organiseren van activiteiten rond “gezonde voeding”, “roken”. Verkeerseducatie, bv. bij het verkennen van de omgeving rondom de school
We verwijzen naar de vakoverschrijdende eindtermen en ontwikkelingsdoelen in de eerste graad.
- opvoeden tot burgerzin
Bv. het oprichten van een leerlingenraad, leerlingen betrekken bij de herinrichting van de speelplaats, leerlingen inzicht bijbrengen in de werking van het provinciebestuur
- milieueducatie
Deze educatievorm vindt men beschreven bij de vakoverschrijdende eindtermen en ontwikkelingsdoelen.
- leren leren
Het doel van leren op school is in de eerste plaats het leerproces en niet het cijfer. Leerkrachten moedigen hun leerlingen aan om te slagen en begeleiden hen bij dit proces. We verwijzen hier eveneens naar de vakoverschrijdende eindtermen en ontwikkelingsdoelen in de eerste graad.

Visie op de B- stroom van de eerste graad van het secundair onderwijs

Motiveringsbeleid

CVPO gaat uit van een leerlinggerichte en een leerlinggestuurde visie op onderwijs. Dit betekent dat er in de B-stroom van de eerste graad zeer sterk rekening zal gehouden worden met het profiel van de leerling en zijn beginsituatie.

Op didactisch en pedagogisch vlak staat een motiveringsbeleid voorop. De leraar tracht een open, constructieve communicatie met de leerlingen op te bouwen. Daarom werkt hij aan een gezond klasmanagement waarin hij streeft naar een evenwicht tussen respect en belangstelling voor elke leerling afzonderlijk en aandacht voor de klasgroep als geheel o.a. bij het beleven en toepassen van leefregels.

Hij maakt gebruik van interactieve werkvormen, taakgericht vaardigheidsonderwijs met de klemtoon op LEREN DOOR DOEN, opdrachten gericht op samenwerking zoals groepswerk, tutoring, contractwerk.

Hij stelt hoge maar realistische verwachtingen in de leerlingen. Hij gaat uit van hun mogelijkheid om te groeien m.a.w. zich te ontwikkelen, van hun veerkracht en zoekt met hen naar hun kwaliteiten.

Hij stimuleert de leerlingen om door te stromen naar de tweede graad, indien mogelijk naar andere onderwijsvormen zoals TSO.

Differentiatievermogen

Om deze uitgangspunten in de klas te kunnen realiseren heeft de leerkracht evenals het hele leerkrachtenteam van de B-stroom nood aan ondersteuning van het schoolbeleid. Hoe men te werk kan gaan om zo'n differentiatievermogen op schoolniveau aan te spreken en een effectief zorgsysteem uit te bouwen leest men o.m. in "*Omgaan met verschillen in de school*" van Jan Tallon en Chris Van den Vreken, Dienst voor Onderwijsontwikkeling, Brussel, 1997, een onmisbare handleiding. In de bibliografie zijn meerdere boeken opgenomen met interessante informatie om te werken aan zorgverbreding en differentiatievermogen, in de context van schoolwerkplanontwikkeling.

Ontwikkelingsdoelen

Om de pedagogische en didactische uitgangspunten te realiseren beschikt de leerkracht sinds het decreet van 1996 over een belangrijk instrument en een interessant referentiekader nl. de ontwikkelingsdoelen voor de basisvorming in de B-stroom en de vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen.

De vakgebonden ontwikkelingsdoelen voor de basisvorming zijn doelen op het vlak van kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes die de overheid minimaal wenselijk acht en die de school aan alle leerlingen van een bepaalde leerlingengroep moet aanbieden. De school *streeft* de *ontwikkelingsdoelen* bij zoveel mogelijk leerlingen na.

Vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen zijn doelen die niet tot één vakgebied behoren maar die onder meer via meerdere vakken of via onderwijsprojecten op klas- of schoolniveau worden aangeboden en nagestreefd. Ze hebben betrekking op de thema's Leren Leren, Sociale Vaardigheden, Burgerzin, Gezondheidseducatie, Milieueducatie.

De ontwikkelingsdoelen voor de B-stroom beogen een verticale en een horizontale samenhang tussen vakken en leerjaren.

Verticaal: men bouwt van onderuit voort op wat als minimumdoel uit vorige leerjaren werd voorgesteld.

Horizontaal: via de vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen tracht men een grotere samenhang binnen de B-stroom van de eerste graad en zelfs voor de hele eerste graad te creëren.

Schets van de kenmerken van de leerlingen in de B-stroom in de eerste graad van het secundair onderwijs

De grote heterogeniteit van de jongeren bij de “overschakeling” van het basisonderwijs naar het secundair is overweldigend. Ook leerlingen van de B-stroom vertonen veel onderlinge verschillen die nadelig kunnen zijn voor een gunstig studieverloop. In de volgende schets gaat het om niet gewenste kenmerken waar men iets kan en wil aan doen.

De kenmerken zijn niet bedoeld als label of etiket om leerlingen af te zonderen maar *wel om aangepaste en geïndividualiseerde leerhulp te kunnen bieden, met het oog op het bereiken van de ontwikkelingsdoelen van de eerste graad.*

Het schoolverleden van leerlingen uit de B-stroom is gekenmerkt door onbegrip, mislukking en ontgoocheling, waardoor de positieve drijvende psychische krachten dikwijls ontbreken of falen. In feite voelen deze leerlingen zich vaak aangetast in hun menselijke “waardigheid”, leven zij al te vaak met een negatief zelfbeeld.

1 Het cognitieve leerproces

Het leerproces wordt zeer sterk bepaald door de leergeschiktheid of het niveau van de intelligentie, de wijze van functioneren van de informatieverwerking, het niveau van de taalontwikkeling, het functioneren van het geheugen en de concentratie.

De heterogeniteit is reeds te merken aan de grote verschillen in mentale processen. Didactisch is het belangrijk te weten hoe het leerproces verloopt en waaraan gewerkt kan worden. In de B-stroom loopt het leerproces vaak fout van bij de aanvang. Het opnemen van nieuw feitenmateriaal verloopt moeilijker, vaak gehinderd door te impulsief gedrag. Ook de verwerking kan gebrekkig verlopen. Er wordt gewerkt om genegenheid te krijgen en niet uit innerlijke taakspanning. Bij gebrek aan zelfcontrole en het verwerpen van kritische op- en aanmerkingen ligt het leerrendement over het algemeen laag. Zolang de taalvaardigheid niet voldoende is, heeft het bovendien weinig zin in het vak Nederlands doelstellingen voorop te stellen die op taalkennis gericht zijn. Meestal beschikt de leerling slechts over een zeer beperkte woordenschat en gebruikt hij bij voorkeur concrete begrippen. Ook ondervinden veel leerlingen in de B-stroom geheugenproblemen.

2 Sociaal-emotioneel

Sociaal-emotioneel functioneert de leerling vaak gebroken. Hij heeft een zwak zelfconcept. Dit vindt een verklaring in het feit dat deze leerling jaren verstoken bleef van ondersteunende sociale interactie en eerder afgewezen en uitgestoten werd. Hij ervaart geen plezier op school en komt naar school omdat het moet.

3 Keuzerijpheid

Een puber is nog te veel met zichzelf bezig om zich al concrete vragen te stellen over zijn latere positie in de samenleving. Toch is hier een zekere pre-dispositie voor ongeschoolde of halfgeschoolde arbeid.

Het belang van het genoten onderwijs voor het verwerven van een maatschappelijke positie wordt ten dele opgelost door de B-stroom echt te integreren in de eerste graad en niet te beschouwen als BSO. Verder is het van belang in te spelen op de milieufactoren door het structureren van de situatie, het wekken van de belangstelling en het ondersteunen van de motivatie.

De socialiseringsfunctie als opdracht voor het onderwijs en de school

Het onderwijs in de B-stroom kan best de inspanningen zo richten dat de leerlingen optimaal kunnen profiteren van het aanbod. In die zin werkt de school preventief, helpt ze problemen te voorkomen. Daarnaast zal het vaak nodig zijn curatief op te treden, d.w.z. hulp te bieden aan de leerling of zijn omgeving in een tijdelijke probleemsituatie of met een permanente problematiek.

De confrontatie met verschillen tussen de leerlingen zet aan tot differentiatie, maatregelen die tot doel hebben recht te doen aan de individuele verschillen onder de leerlingen. Indien de differentiatie echter onvoldoende doordacht wordt doorgevoerd loopt de school het risico naast zijn doel terecht te komen. Men bevordert dan niet het welzijn van de leerling, maar het didactisch comfort van de leraar. Differentiatie kan - ondoordacht - de integratie schaden.

Met de zorgverbreding wordt de gehele school op haar effectiviteit getoetst. Het pedagogisch klimaat staat hierbij centraal. Het pedagogisch klimaat hangt onder meer af van de mate waarin de school en de individuele leerkracht erin slagen een open klimaat te creëren ten opzichte van de leerlingen.

Bepaling van de leerlingengroep en beschrijving van de beginsituatie

Om deel te nemen aan de lessen in het beroepsvoorbereidend leerjaar moet de leerling het eerste leerjaar A of het eerste leerjaar B beëindigd hebben, niet noodzakelijk met vrucht. Leerlingen uit het buitengewoon secundair onderwijs kunnen eveneens toegelaten worden onder volgende voorwaarden:

- een gunstig en gemotiveerd advies van de toelatingsklassenraad;
- een als dusdanige beslissing van de Gemeenschapsminister van Onderwijs of zijn gemachtigde op vraag van de directeur van de betrokken instelling voor voltijds gewoon secundair onderwijs.

Leerlingen kunnen om verschillende redenen georiënteerd worden naar het beroepsvoorbereidend leerjaar.

Voor sommige leerlingen is de leerdruk in het basisonderwijs door de verzwaarde leerplannen en de minder gedifferentieerde werkvormen te hoog geworden waardoor de aansluiting op het secundair onderwijs niet zonder problemen verloopt. Er zijn leerlingen die ondanks hun tekorten toch een getuigschrift basisonderwijs hebben behaald, precies om hen kansen te geven. Daarnaast worden er heel wat leerlingen zonder getuigschrift van het basisonderwijs ingeschreven, bv. omdat ze het Nederlands onvoldoende beheersen. Er zitten ook heel wat leerlingen al dan niet afkomstig uit het buitengewoon onderwijs en met of zonder advies van een Centrum voor Leerlingenbegeleiding verkeerdelijk in het gewoon onderwijs.

In het beroepsvoorbereidend leerjaar worden de leerlingen opgenomen die sterk praktisch gericht zijn. Zij hebben de beroepenvelden "Textiel" en "Metaal" gekozen, meestal gemotiveerd door aanleg of interesse en zijn aangewezen op een meer *praktisch gerichte opleiding*: vooral doe-activiteiten zullen dus aan bod komen. Zo kan hun manuele vaardigheid naar waarde gehonoreerd worden.

Vele leerlingen hebben reeds vanuit hun sterk technisch georiënteerde leefwereld, waarin zij voortdurend met techniek worden geconfronteerd, een zekere ervaring opgedaan. Hierdoor is hen heel wat technische materie bekend. Zij zijn allen onbewuste of bewuste gebruikers van de technologische producten zodat er nog kan gesproken worden van een beperkte heterogeniteit in de klassengroep. Het is bij de aanvang belangrijk dat de leraar met de basisleerstof start.

Algemene doelstellingen

- Inzien welk belang textiel heeft in onze maatschappij.
- Kennis maken met verschillende beroepen uit de textielsector.
- Kennis maken met diverse bewerkingswijzen.
- Elementaire kennis aangaande grondstoffen, materialen, gereedschappen en bewerkingswijzen verwerven.
- Inzien dat een werkmethode van fundamenteel belang is.
- Bereid zijn te werken volgens een gepaste, aangeleerde werkmethode.
- Gereedschappen en toestellen correct gebruiken en onderhouden.
- Basisvaardigheden verwerven en enkele eenvoudige basistechnieken kunnen toepassen.
- Een juiste werkhouding aannemen.
- Het belang van veiligheid en hygiëne inzien.
- Zin voor orde, netheid en veiligheid verwerven.
- Milieubewust handelen.

Minimale materiële vereisten

Het is wenselijk om het lesgebeuren Textiel in een specifiek uitgerust lokaal, waar zowel de theoretische vorming als de realisatietechnieken kunnen plaats vinden.

Bij leerlingen die vooral praktisch geaard zijn, is materiële uitrusting van zeer groot belang. Wat concreet kan worden voorgesteld zou in principe moeten aanwezig zijn.

Uitrusting voor de theoretische vorming

Het materieel die de lessen TV-Textiel moeten ondersteunen zijn o.a.:

- Bord, krijt, passer, lat en driehoek.
- Tafels en stoelen.
- Geïllustreerd handboek of cursus.
- Retro-projector en projectievlak.
- Didactische modellen.
- Video-en dataprojectie.
- Multimedia zoals CD-I en CDROM.
- Computerlokaal met internetmogelijkheid.
- Bibliotheek met boeken, tijdschriften en catalogi.

Uitrusting voor Realisatietechnieken Textiel

- Werkposten voor handvaardigheid.
- Hobymateriaal “Creatief met Textiel”.
- Handweeftoestellen en benodigdheden.
- Handtufttoestellen en benodigdheden.
- Handbreitoeestellen en benodigdheden.
- Weeframen en benodigdheden.
- Handknoopramen en benodigdheden.
- Zeefdruktoestellen en benodigdheden.
- Didactische bouwdozen en panelen voor experimentatie met mechanismen.
- Computers voor creatietechnieken.
- CAD/CAM-computers gekoppeld met eenvoudige textielproductie.
- Productieweef-, tuft- en breimachines voor observatie van het productieproces.

Opmerking: De bovenstaande nominatieve lijsten zijn richtinggevend bedoeld en zijn derhalve niet bindend noch begrensd

**Specifieke doelstellingen
Leerinhouden
Pedagogisch - didactische
wenken en didactische
middelen**

TV Textiel:	-	Technologie textiel:	2 uur
	-	Technisch tekenen:	1 uur
PV Realisatietechnieken textiel:			5 uur

Specifieke leerplandoelstellingen	B/U	Leerinhouden	Pedagogische en didactische wenken
		TECHNOLOGIE TEXTIEL 2 UUR	
<ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aantonen dat men textiel niet alleen voor kleding gebruikt . - Het begrip textiel kunnen verwoorden. 	B	<p><i>I. GRONDSTOF</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ De textielvezels ▪ Gebruik van textiel met zijn specifieke grondstoffen erin verwerkt. 	<p>Weefsels van verschillende aard voorleggen.</p> <p>Afbeeldingen opzoeken van textiel-waren en deze schikken in groepen: bv.: kleding, wonen, enz....</p>
<ul style="list-style-type: none"> - Herkomst van de grondstoffen kunnen geven. - Voorbeelden van grondstoffen kunnen-noemen. - De verschillende soorten textielgrondstoffen kunnen onderscheiden. 	B	<p>Inleiding van de textielvezels naar hun oorsprong.</p> <p><i>1 Natuurlijke vezels:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Plantaardig: <ul style="list-style-type: none"> · katoen · vlas · jute - Dierlijk: <ul style="list-style-type: none"> · wol · zijde - Mineraal: <ul style="list-style-type: none"> · asbest 	<p>Herkomst van de textielgrondstoffen duidelijk maken door middel van waarnemingen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Voelen, betasten en ruiken van de verschillende grondstoffen - Foto's en illustraties van de herkomst van de vezel. - De lln op eigen tempo de waarnemingen laten beleven en een werkfiche laten invullen.
<ul style="list-style-type: none"> - Herkomst van de grondstoffen kunnen geven. - Voorbeelden van grondstoffen kunnen-noemen. - De verschillende soorten textielgrondstoffen kunnen onderscheiden. 	B	<p><i>2 Kunstmatige vezels</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Plantaardige oorsprong <ul style="list-style-type: none"> · viscose · acetaat - Dierlijke oorsprong <ul style="list-style-type: none"> · melkwol - Minerale oorsprong <ul style="list-style-type: none"> · glaswol · metaalgarens 	<p>Herkomst van de textielgrondstoffen duidelijk maken door middel van waarnemingen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Voelen, betasten en ruiken van de verschillende grondstoffen - Foto's en illustraties van de herkomst van de vezel. - De lln op eigen tempo de waarnemingen laten beleven en een werkfiche laten invullen.

Specifieke leerplandoelstellingen	B/U	Leerinhouden	Pedagogische en didactische wenken
<ul style="list-style-type: none"> – Herkomst van de grondstoffen kunnen geven. – Voorbeelden van grondstoffen kunnen noemen. – De verschillende soorten textielgrondstoffen kunnen onderscheiden; 	B	<p>3 <i>Synthetische vezels:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - polyamide - polyester <p>Mengvezels: bv. Plantaardig + synthetisch e.a.</p>	<p>Herkomst van de textielgrondstoffen duidelijk maken door middel van waarnemingen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Voelen, betasten en ruiken van de verschillende grondstoffen - Foto's en illustraties van de herkomst van de vezel. - De lln op eigen tempo de waarnemingen laten beleven en een werkfiche laten invullen.
<ul style="list-style-type: none"> – Etikettering – labels kunnen lezen , verklaren en begrijpen. 	B	Etikettering en labelling van grondstoffen en/of verwerkte produkten.	Verzameling van textieletiketten aanleggen .
<ul style="list-style-type: none"> – Het proces van vezel tot draad kunnen aangegeven. 	B	Verwerking van vezel tot draad Spinnen en twijnen.	Verschillende soorten draden onderzoeken.
<ul style="list-style-type: none"> – De typische verschillen van de draadverwerkingsprocédés kunnen opnoemen, herkennen en toewijzen. – De verschillende hoofdbewegingen kunnen opnoemen in logische volgorde bij het weven. – De productieprocessen kunnen benoemen. 	B	Draadverwerkingsprocédés <ul style="list-style-type: none"> - weven - breien - tuften - vlechten - non-woven 	<ul style="list-style-type: none"> – Video i.v.m. textielproductieprocessen. – Map aanleggen met stoffen van verschillende soorten procédés – Kort en bondig de werkingsprincipes uitleggen met overhaed projector, daarna demonstreren in werkerij – Nut van de dubbele en enkele breedte.
<ul style="list-style-type: none"> – Ketting en inslag kunnen onderscheiden. 	B	Weefselbreedte <ul style="list-style-type: none"> - Enkele breedte - Dubbele breedte Draadrichtingen <ul style="list-style-type: none"> - Ketting - Inslag 	<ul style="list-style-type: none"> – Ligging van ketting en inslag aanduiden op stukjes stof. (basisbindingen) – Weefselontleding naar ketting en inslag aantonen.

Specifieke leerplandoelstellingen	B/U	Leerinhouden	Pedagogische en didactische wenken
		TECHNISCH TEKENEN 1 UUR	
<ul style="list-style-type: none"> - Inzicht verwerven in het omzetten van eenvoudige weefselstructuren in een tekening. - Verband kennen tussen dichtheden en tekeningrooster. - Materieel leren kiezen en hanteren; - De keuze van het materieel kunnen verantwoorden. 	B	Algemeenheden <ul style="list-style-type: none"> - Het kaartpapier. - Benamingen: + koord + slag + punt + dizaine - Het penseel en de verf. - De boord aan de kaarttekening. 	<ul style="list-style-type: none"> - Het belang van de verschillende kaartpapiersoorten aantonen. - Het gebruik van het materieel om kaarttekeningen te maken aantonen.
<ul style="list-style-type: none"> - Eenvoudige weefselstructuren leren voorstellen op kaartpapier; Juist leren punten in functie van de kaartdeling. 	B	Het punten van bindingen <ul style="list-style-type: none"> - Methode van het punten. 	<ul style="list-style-type: none"> - Op een geruit bord de methodes demonstreren en door de leerlingen laten overtekenen op kaartpapier.
<ul style="list-style-type: none"> - Handvaardigheid aanleren - Het kaartpapierrooster kunnen kiezen. 	B	De module <ul style="list-style-type: none"> - De betekenis ervan. - De berekeningsformules. - Oefeningen. 	<ul style="list-style-type: none"> - Aan de hand van weefstalen, naar de module van de basisbindingen zoeken.
<ul style="list-style-type: none"> - Een tekenrapport kunnen aanduiden. 	B	De grootte van de kaarttekening <ul style="list-style-type: none"> - Bepalen van het aantal koorden. - Bepalen van het aantal slagen. - De grootte van het punt. 	<ul style="list-style-type: none"> - De leraar geeft de grootte aan en maakt klassikaal de berekeningen.
<ul style="list-style-type: none"> - Vorm en tekening kunnen onderscheiden. Modellen kunnen tekenen en/of omlijnen. 	B	VORMGEVING Vorm en tekening opzoeken.	<ul style="list-style-type: none"> - Het onderscheid tussen vorm en tekening aantonen. - Weefstalen, boeken, modebladen enz. - Bijwerken van tekeningen
<ul style="list-style-type: none"> - Een verantwoorde teken-werkvolgorde kunnen opstellen. 	B	<ul style="list-style-type: none"> - Werkvolgorde opstellen: <ul style="list-style-type: none"> - Belangrijke stappen - Kritieke punten 	<ul style="list-style-type: none"> - Werken in groepen.

Specifieke leerplandoelstellingen	B/U	Leerinhouden	Pedagogische en didactische wenken
			<ul style="list-style-type: none"> - Uitgewerkte opdrachten geven.
<ul style="list-style-type: none"> - Grondstof kunnen kiezen in functie van het uit te werken model. 	U	<ul style="list-style-type: none"> - Keuze van geschikte : + Grondstof: - dikte <ul style="list-style-type: none"> - sterkte - kleur(en) - aanvoelen + Hulpmiddelen 	<ul style="list-style-type: none"> - Invullen van een werkfiche.
<ul style="list-style-type: none"> - Het juiste materiaal en gereedschap correct kunnen gebruiken. Het begrip CAD-CAM kunnen verklaren. 	U	<p>CREATIE</p> <ul style="list-style-type: none"> - Manueel - CAD-CAM 	<ul style="list-style-type: none"> - Een eenvoudig ontwerp maken voor: <ul style="list-style-type: none"> Zeefdruk Breien Weven

<i>Specifieke leerplandoelstellingen</i>	B/U	Leerinhouden	Pedagogische en didactische wenken
		REALISATIETECHNIEKEN TEXTIEL 5 UUR	
<p>Handvaardigheid verwerven in het maken van knopen. De schuiversknoop en (dubbele) weversknoop vlot kunnen maken. Platte en ronde knoop vlot kunnen maken. De resultaten kunnen meten en beoordelen.</p>	B	<p>Inleiding</p> <ul style="list-style-type: none"> – Overzicht van de textielindustrie – Aanleren van knoop. – Herstellen van een kettingdraad d.m.v. schuiversknoop. – Platte en ronde knoop. 	<ul style="list-style-type: none"> – Demonstreren en inoefenen op verschillende manieren Bv.: - raampje - weefmachine – Video's, dia's – Op een knooptoestel. – Zelfevaluatie via werkfiche en meetinstrument.
<p>Inzicht in het weefproces bijbrengen en kwaliteitsbewust werken. Een binding kunnen lezen en de opeenvolgende gapen kunnen uitvoeren en terugkeren.</p> <p>De nodige handvaardigheid verwerven in het doorhalen van draden. De doorhaling in schachten en riet op een stelling foutloos uitvoeren. Zin voor kwaliteit bijbrengen Zelfcontrole uitvoeren en de resultaten kunnen beoordelen.</p>	B	<p>Voorbereiding</p> <ul style="list-style-type: none"> – Bobijnen – Klaarmaken van een handweefgetouw (schachten klaarmaken, doorhalen in hevels en riet, opwinden van de ketting-draden). – Doorhalen in de schachten op een stelling (opvolgende, terugkerende en onderbroken doorhalingen). – Doorhalen in riet op stelling. 	<ul style="list-style-type: none"> – De link leggen met een mechanische weefmachine. – Meerdere stellingen voorzien (met verschillende schachten, doorhalingen en rieten). – De controle van de doorhaal aanleren. – De controlefiche leren gebruiken.
<p>De creativiteit ontwikkelen.</p>	B	<p>Tuften</p> <ul style="list-style-type: none"> – Voorbereiding – Doe-activiteiten 	<ul style="list-style-type: none"> – De leerling maakt een tuftontwerp. – Het handtuften aantonen. – De kwaliteitsaspecten van tufting aantonen.

<i>Specifieke leerplandoelstellingen</i>	B/U	Leerinhouden	Pedagogische en didactische wenken
<ul style="list-style-type: none"> – Ontwikkelen van de creativiteit. Het verfproces begrijpen. 	B	Verven <ul style="list-style-type: none"> – Voorbereiding – Doe-activiteit – Bestaand motief 	<ul style="list-style-type: none"> – Een kleurtekening maken op een weefsel. – Verftechnieken aantonen. – Realisatie: handzeefdrukken, kleurstiften, textielverven.
<ul style="list-style-type: none"> – Het weefproces beschrijven. De vier hoofdbewegingen bij het weefproces in chronologische volgorde opsommen. De verschillende onderdelen aantonen op verschillende weefmachines en hun functie uitleggen. – Aandacht hebben voor zelfcontrole en kwaliteitszin. 	B	Weven <u>Handweven:</u> - Hoofdbewegingen - Onderdelen <u>Machinaal weven:</u> - Hoofdbewegingen - Onderdelen	<ul style="list-style-type: none"> – Weefselstructuurkeuze uit de basisbindingen – Weefmotieven bekomen door het manueel verwisselen van de kleuren in inslag (creatief zijn). – Eenvoudige weefmachine bedienen . Opzoeken van eenvoudige weeftechnische gegevens (doorhaling, binding, kleurrapport).
<ul style="list-style-type: none"> – Inzicht hebben in het breiproces. – De opeenvolgende stappen in een breicyclus kunnen opnoemen. Ontwikkeling van de creativiteit. Verschil kennen tussen weven, breien en tuften! – Kwaliteitsbewust werken 	B	Breien <ul style="list-style-type: none"> – <u>Eenvoudige breitechnieken</u> uitleggen met CAD-CAM. 	<ul style="list-style-type: none"> – Eenvoudige handbreimachine bedienen met CAD-CAM. – Figuur ontwerpen met de P.C. – Verschil aantonen tussen breien, weven en tuften.
<ul style="list-style-type: none"> – Een productiefout kunnen aantonen. – Een weefsel controleren op fouten. – De relatie tussen kostprijs en kwaliteit kunnen verklaren. 	B	Eindcontrole bij weven <ul style="list-style-type: none"> – Doel: een fout zien. – Eenduidige foutbenaming. 	<ul style="list-style-type: none"> – Zelfcontrole aanleren. – Welke fout? Kettingzin of inslagzin! – Weeffouten door de wever aantonen.
<ul style="list-style-type: none"> – Inzicht verwerven. – Het begrip CAD kunnen verklaren. – Textielstoffen leren ontwerpen. De betekenis van een binding kennen. 	B	CAD <ul style="list-style-type: none"> – Basisbindingen kunnen maken. – Creatief gebruik van textielcomputers. 	<ul style="list-style-type: none"> – Met behulp van een programma een weefselstructuur tekenen. – Inzicht geven in de manier van draden vlechten.

<i>Specifieke leerplandoelstellingen</i>	B/U	Leerinhouden	Pedagogische en didactische wenken
<ul style="list-style-type: none"> – Technisch, technologisch en logisch leren denken. – Handvaardigheid bij het monteren ontwikkelen. 	B	<p>Monteren en demonteren</p> <ul style="list-style-type: none"> – Onderdelen van weefmachines leren monteren en demonteren. 	<ul style="list-style-type: none"> – Gebruik maken van Dacta-Lego en Fischer-techniek en onderdelen van weefmachine – Het gebruik van werkmethoden en instructies aanleren. – Aantonen hoe materiële en gereedschappen moeten gebruikt worden.

EVALUATIE

1 STUDIEBEGELEIDING, REMEDIËRING EN EVALUATIE

Met **studiebegeleiding** bedoelen we het geheel van activiteiten waarbij de student hulp bij het leren ondervindt. Deze activiteiten worden vanuit gerichte doelstellingen opgezet en kunnen georganiseerd worden voor individuele leerlingen, voor klasgroepen, voor alle studenten op schoolniveau.

Studiebegeleiding houdt in dat het lerarenteam aandacht heeft voor de hele ontwikkeling van de leerling en oog heeft voor verstandelijke en emotionele factoren bij het leren. Het betekent eveneens dat het team rekening houdt met de verschillende leerstijlen.

Met **remediëring** bedoelen we het bieden van hulp om tekorten op te vangen of weg te werken. Ook hier is het belangrijk om de doelstelling van de activiteiten precies te omschrijven.

Studiebegeleiding en remediëring zijn uitnodigingen voor de student tot **zelfevaluatie**, tot reflexie over eigen studie- en leergedrag en hier op constructieve wijze iets aan te veranderen. Op die manier wordt de leerervaring van de leerling verruimd.

Studiebegeleiding en remediëring maken met de **evaluatie** deel uit van het **evaluatie- of feedbacksysteem** op school.

De didactische evaluatie, afgestemd op de doelstellingsniveaus in het leerplan biedt informatie over de wijze waarop de leerling deelneemt aan het leren op school maar biedt eveneens informatie over de wijze waarop de leraar hen bij het leerproces begeleidt. Ook voor de leraar is de didactische evaluatie een bron voor zelf-evaluatie.

Openheid, tolerantie en humor t.a.v. het eigen leer- en lesgedrag bieden een goede garantie om samen met de leerlingen te onderzoeken op welke wijze hun leerproces het best kan verlopen, en om feedback te geven en te ontvangen.

2 AFSTEMMING OP DOELSTELLINGENNIVEAUS

Evaluatie heeft pas zin als er gewaardeerd wordt vanuit criteria: vanuit doelstellingen. Daaruit kunnen twee kwaliteitseisen worden afgeleid:

- Hoe nauwkeuriger de na te streven lesdoelstellingen worden geformuleerd, hoe makkelijker het wordt om ze te evalueren.
- Hoe eenduidiger de lesdoelstellingen (afgeleid uit de leerplandoelstellingen) zijn geformuleerd des te precieser de didactische evaluatie kan verlopen.

In de leerplandoelstellingen komen volgende niveaus voor:

- kennen
- kunnen
- zijn

De evaluatie dient afgestemd te worden op deze doelstellingsniveaus:

- voor het niveau weten/kennen kan gebruik gemaakt worden van kennisvragen die peilen naar het preciese kennen en weten.

- voor het niveau inzien wordt gewerkt met inzichtsvragen of -opdrachten waarbij de leerlingen kunnen aantonen dat zij belangrijke relaties inzien en begrijpen.
- voor het niveau toepassen zijn toepassingsvragen en -opdrachten aan de orde waarin de leerlingen hun kennis, vaardigheden en inzicht kunnen gebruiken, toepassen en uitvoeren in de leersituaties uit de klaspraktijk.
- voor het niveau integreren kunnen opdrachten gebruikt worden waarin de beheersing van de kennis en de vaardigheden aangetoond wordt in verschillende toepassingen, ook los van de leersituatie in de klas.
- voor het niveau zijn, wordt voortdurend gestreefd naar het stimuleren van het zelfvertrouwen en de motivatie van de leerlingen.

3 PROCES-EVALUATIE/PRODUCT-EVALUATIE

Om de doelstellingen van het leerplan te bereiken wordt er bij de evaluatie steeds uitgegaan van de beginsituatie. Het is wenselijk die beginsituatie helder in kaart te brengen binnen de concrete context van de klasgroep om het leerproces dat de leerlingen doorlopen, optimaal te begeleiden.

Het moet voor de leerling duidelijk zijn dat er een onderscheid is tussen de evaluatie van enerzijds het leerproces en anderzijds het eindproduct.

Bij de **procesevaluatie** wordt voortdurend gepeild in hoeverre de leerling het onderwijsproces goed verwerkt met de bedoeling dit proces zo nodig bij te sturen zodat elke leerling op de meest effectieve manier kan leren. De klemtoon ligt hierbij duidelijk op het optimaal functioneren en het welbevinden van de leerling.

Voor de leraar is het zaak om vooraf goed af te bakenen welk proces moet doorlopen worden, welke de verschillende stappen zijn om tot een goed leerresultaat te komen. Door geregelde feedback-momenten (kleine toetsen, gesprekken, volgsystemen) wordt de leerroute verder gezet of zo nodig bijgestuurd. Om de leerling te motiveren gebeurt dit in een constructieve, positieve sfeer.

Bij de **productevaluatie** daarentegen wordt op het einde van het leerproces (bv. een hoofdstuk, een opdrachtenreeks, een project, een trimester...) nagegaan in hoeverre de leerling de leerplandoelstellingen bereikt heeft.

4 FASEN VAN HET EVALUATIEPROCES

Het evaluatieproces is meer dan het geven van een eindcijfer. Het is belangrijk om dit eindcijfer te onderbouwen door :

1. het **verzamelen van gegevens**

- dit gebeurt door het observeren en evalueren van opdrachten, taken, oefeningen, groepswerk.

2. het **interpreteren**

- de gegevens worden getoetst aan de criteria die de leraar **vooraf** duidelijk heeft bepaald en aan de leerlingen meegedeeld.
- de leraar houdt hierbij rekening met de eindtermen en de ontwikkelingsdoelen en met de vakoverschrijdende eindtermen en ontwikkelingsdoelen die hij in zijn vak heeft geïntegreerd.
- bij voorkeur worden de criteria bepaald door de vakwerkgroepen of minstens in samenspraak met de collega's zodat er een verticale afstemming kan gebeuren.

3. het **beslissen**

- in eerste instantie zal de individuele leraar een beslissing nemen over de vorderingen en de eindresultaten van de leerlingen.
- die individuele beslissing wordt besproken en geïntegreerd in de besluiten van de klassenraad.

4. het **rapporteren**

- de leerling krijgt duidelijke informatie over zijn/haar vorderingen
- dit gebeurt enerzijds in geregelde momenten van feed-back voor de leerling en anderzijds in een schriftelijke rapportering (rapport...)

5 EVALUATIE IN DE **B**-STROOM VAN DE EERSTE GRAAD SECUNDAIR ONDERWIJS

Niet de leerstof staat centraal maar het leerproces dat de leerling in een bepaalde klasgroep voor een bepaald vak met een bepaalde leerkracht doormaakt. De leerkracht is zijn coach, zijn trainer die hem steunt en motiveert om steeds vaardiger taakjes en opdrachten uit te voeren.

Vanuit dit perspectief is het wenselijk dat de leerlingen voortdurend worden opgevolgd en begeleid (procesevaluatie). Hun specifieke beginsituatie vormt hierbij het uitgangspunt. Via intakegesprekken met de leerlingen en met hun ouders kan het schoolteam relevante informatie verzamelen om een gepaste leerlinggerichte en -gestuurde begeleiding in de klas te realiseren.

Van de leerkracht wordt verwacht dat hij op een constructieve manier met de leerlingen communiceert. “Leren”, d.w.z. kennis, vaardigheden en attitudes verwerven kan alleen maar in een veilige omgeving waarin de leerling zich goed voelt en zich gewaardeerd weet om wie hij is.

De ontwikkelingsdoelen voor de basisvorming en de vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen bieden een goede structuur om dit leer- en begeleidingsproces vorm te geven. Vaardigheidsonderwijs ondersteund door attitudevorming neemt hier een belangrijke plaats in.

BIBLIOGRAFIE

- Wonen
Plantyn, 1991
- Een computer ook in mijn klas?
Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1992
- Materie.
J.M. Duverger
De Sikkel, 1990
- Het ARAB (Algemeen Reglement voor Arbeidsbescherming)/de Codex voor het welzijn op het werk
Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid
- Hert AREI
AIB/Vinçotte, Brussel
- Arbeidsbescherming
CED-SAMSON
- Inspiratiehandboek voor een veilige, gezonde, toegankelijke en aantrekkelijke school
Vlaamse Onderwijsraad, Afdeling TSO-BSO, Brussel
- Veiligheid en gezondheid bij arbeid.
Tijdschrift "Doe veilig"
Veiligheidscontrolelijsten
Provinciaal Veiligheidsinstituut van Antwerpen
- CAD-Textiel
Texicom
- CAD-CAM – Textielontwerpen
Bonas
- Melliand Textielbericht
(tijdschrift)
- Unitex
Federatie Textiel
(tijdschrift)
- Textiel ABC
Etitex, Belgisch Comité voor de Etikettering der Textielwaren.

- Textiel Technieken. De kunst van het doen.
Dobbenburg Amsterdam.
- Textiel werkvormen in de praktijk 1
Comtecleer
- Tekenen als creatief spel 2.
Röttger
"Het Vlak", Comtecleer
- De Handweefkunst
Elisabeth de Saedeleer
Het Kunstatelier E. De Saedeleer
- All about creative textiles
Stephanie K. Holland, Oxfort
- Het didactisch werkvormboek.
Variatie en differentiatie in de praktijk.
P. Hoogeveen & J. Winkels
Dekker & van de Vegt, Assen, 1992.
- Omgaan met verschillen in de school.
Jan Tallon en Chris Van den Vreken
Dienst voor Onderwijsontwikkeling, Brussel, 1997.